

פֶּרֶק שְׁמִינִי

(ביצירה האנושית)

אי אִפְשֶׁר שְׁיִוָּלַד הָאָדָם מִתַּחֲלַת עֲנִינוּ בְּטִבֵּעַ בַּעַל מַעְלָה, וְלֹא בַעַל חֶסֶד, כְּמוֹ שְׂאֵי-אִפְשֶׁר שְׁיִוָּלַד הָאָדָם בְּטִבֵּעַ בַּעַל מְלָאכָה מִן הַמְּלָאכֹת. אֲבָל אִפְשֶׁר לָאָדָם שְׁיִוָּלַד בְּטִבֵּעַ מוֹכֵן לְמַעְלָה אוֹ לְחֶסֶד, בְּהִיּוֹת פְּעֻלַּת הָאֲחֵת מִהֵן יוֹתֵר קֵלָה עָלָיו מִפְּעֻלַּת הָאֲחֵרָת. וְהַמְּשָׁל בּוֹ: כְּשִׁיחֵיָה הָאָדָם מִזְּגוֹ נוֹטָה אֶל הַיָּבֵשׁ וְיִחֵיָה עֲצָם מִחוּ זָה, וְהַלְחוֹת בּוֹ מַעֲטָה - יִקַּל עָלָיו לְגָרֵס וְלִזְכֹּר, וְלִהְיוֹת הַעֲנִינִים יוֹתֵר מִבַּעַל לַחַה לְבָנָה רַב־הַלְחוֹת בְּמַח. אֲבָל אִם יוֹנַח הָאִישׁ הַהוּא הַמוֹכֵן בְּמִזְגוֹ אֶל זֹאת הַמַּעְלָה מִבְּלִיתִי לְמַד כָּלֵל, וְלֹא יַעֲוֹרֵר כְּחוֹתֵיו - יִשְׁאָר סִכָּל בְּלִי סִפְק. וְכֵן כְּשִׁיִּלְמָדוֹ וְיִבִּינוּ זֶה הָעֵב הַטִּבֵּעַ, רַב הַלְחוֹת - יִדַּע וְיִבִּין, אֲבָל בְּקִשִּׁי. וְעַלֵּה הַמִּין בְּעַצְמוֹ יִמָּצָא אִישׁ שְׂמִינִי לְבוֹ יוֹתֵר חָם מִמָּה שְׂצָרִיף - יִחֵיָה גְבוּר, רְצוּנִי לומר: מוֹכֵן לְגְבוּרָה. אִם יִלְמְדוּהוּ הַגְּבוּרָה - יִחֵיָה גְבוּר בְּמַהֲרָה בְּלִי סִפְק. וְאַחֵר, מִזְּגוֹ לְבוֹ יוֹתֵר קָר מִמָּה שְׂצָרִיף וְהוּא מוֹכֵן לְצַד הַמְּרָף וְהַפְּחָד, וְכְשִׁיִּלְמְדוּהוּ וְיִרְגִּילוּהוּ - יִקְבָּלֵם מְהֵרָה. וְאִם יְכוֹן בּוֹ הַגְּבוּרָה - לֹא יִשׁוּב גְבוּר רַק בְּקִשִּׁי גְדוֹל, אֲבָל יִשׁוּב כְּשִׁיִּרְגִּילוּהוּ בְּלִי סִפְק.

וְאִמְנָם בְּאַרְתִּי לָךְ זֶה, שְׁלֹא תַחֲשַׁב הַשְּׂגֵעוֹנוֹת אֲשֶׁר יִשְׁקְרוּ בָהֶם חֲכָמֵי הַכּוֹכָבִים - אֲמַתִּיּוֹת. כִּי יִחְשְׁבוּ שְׂמוֹלַד הָאָדָם יִשְׁמִיּהוּ בַּעַל מַעְלָה, אוֹ בַּעַל חֶסֶד; וְשִׁיחֵיָה מְכָרַח עַל הַמַּעֲשִׂים הַהֵם בְּהַכְרָח. אִמְנָם אֲנִי יוֹדֵעַ, שֶׁהַדְּבָר הַמְּסַכֵּם עָלָיו מִתּוֹרַתְנוּ וּמִפִּילוֹסוֹפֵי יוֹן, כְּמוֹ שְׂאִמְתוּהוּ טַעֲנוֹת הָאֲמַת: שֶׁפְּעֻלַּת הָאָדָם כָּלֵן מְסוּרוֹת לוֹ אֵין מְכָרִיחַ אוֹתוֹ בְּהוֹן, וְלֹא מְבִיא אוֹתוֹ - זוֹלַת עֲצָמוֹ - כָּלֵל, שִׁיטְהוּ לְצַד מַעְלָה, אוֹ לְצַד חֶסֶד - אֶלְאֵאִמְכֵן תִּהְיֶה לוֹ הַכְּנַת הַמְּזֻגִים לְבָד, כְּמוֹ שְׂבִאָרְנוּ: שִׁיִּקַּל לוֹ עֲנִינוּ, אוֹ יְכַבֵּד; אֲבָל שִׁיִּתְחַיֵּב, אוֹ יִחֵיָה בּוֹ נִמְנַע - אֵין זֶה כָּלֵל. וְאֵלוֹ הֵיָה הָאָדָם מְכָרַח עַל פְּעֻלוֹתָיו - יִחֵיָה בְּטוֹלוֹת מַצּוֹת הַתּוֹרָה וְאִזְהַרְוֵתֶיהָ וְהֵיָה הַכָּל שֶׁקָר גְּמוּר, אַחֵר שְׂאֵין בְּחִירָה לָאָדָם בְּמָה שִׁיעֲשֶׂה. וְכֵן הֵיָה מִתְחַיֵּב בְּטוֹל הַלְמוּד וְהַתְּלַמְדוֹת, וְלִמּוּד כָּל מְלָאכָת מַחֲשָׁבָת. הֵיָה כָּלֵה הַבָּל וְלְבַטְלָה, אַחֵר שֶׁהָאָדָם אִיאִפְשֶׁר לוֹ כָּלֵל - מִפְּנֵי הַגּוֹרֵם הַמְּכָרִיחַ אוֹתוֹ מִחוּץ זוֹלַתוֹ, לְפִי דַעַת הָאוֹמְרִים זֶה - שְׁלֹא יַעֲשֶׂה הַפְּעֵל הַפְּלוּנִי, וּמִבְּלִי שִׁיִּדַּע הַחֲכָמָה הַפְּלוּנִי, וְשִׁלֵּא תִהְיֶה לוֹ הַמְּדָה הַפְּלוּנִי. וְהֵיָה הַגְּמוּל וְהַעֲנָשׁ גַּם כֵּן עוֹל גְּמוּר: הֵן מִמְּנוֹ קִצְתָנוּ לְקִצְתָנוּ, הֵן מִהַשְּׂמִיתְבְּרָךְ לָנוּ. שְׂזָה שְׂמַעוֹן שְׂהַרְג לְרֵאוּבֵן - אַחֵר שְׂזָה מְכָרַח שְׂיִהָרְג, וְזֶה מְכָרַח שְׂיִהָרְג, - לְמָה נַעֲנֵשׁ שְׂמַעוֹן? וְאֵיךְ יִתְכֵן גַּם כֵּן עָלָיו יִתְבָּרַךְ, צְדִיק וְיִשָּׁר הוּא, שִׁיעֲנִישֶׁהוּ עַל פֶּעַל שְׂאֵי-אִפְשֶׁר לוֹ שְׁלֹא יַעֲשֶׂהוּ; וְאִפְּלוֹ הַשְּׂתַדֵּל שְׁלֹא יַעֲשֶׂהוּ לֹא הֵיָה יְכוֹל? וְהֵיָה בְּטוֹלוֹת גַּם כֵּן הַהֲכָנוֹת כָּלֵן עַד סוֹפֵן: מִבְּנוֹת בְּתִים, וְכַנוּס הַמְּמוֹן, וְלְבָרְחָבֵעַת הַפְּחָד, וְזוֹלַתֵם מִן הַדּוּמִים לָהֶם - כִּי אֲשֶׁר נִגְזַר שִׁיִּהְיֶה, אִיאִפְשֶׁר מִבְּלִיתִי הִיּוֹת? וְזֶה כָּלֵל שֶׁקָר גְּמוּר וְכַנְגֵד הַמְּשָׁכָל וְהַמְּרָגֵשׁ; וְהִרְסוֹת חוֹמַת הַתּוֹרָה; וְלִגְזֹר עַל הַשְּׂמִיתְבְּרָךְ בְּעוֹל, חֲלִילָה לוֹ מִמְּנוּ.

אָמַנְם, הָאֵמֶת אֲשֶׁר אֵין סֶפֶק בּוֹ, שֶׁפְּעֻלוֹת הָאָדָם כָּלֵן מְסוּרוֹת לּוֹ: אִם יִרְצֶה - יַעֲשֶׂה; וְאִם לֹא יִרְצֶה - לֹא יַעֲשֶׂה, מִבְּלִית הֶכְרַח שְׂיִכְרִיחֶהוּ עָלָיו - וּמִפְּנֵי זֶה רָאוּי לְצוּוֹתוֹ. אָמַר: רֵאָה נִתְתִּי לְפָנֶיךָ הַיּוֹם אֶתְהַחַיִּים וְאֶתְהַטּוֹב, הַבְּרָכָה וְהַקְּלָלָה - וּבְחִרְתָּ בְּחַיִּים (דְּבָרִים ל טו-יט), וְשָׁם הַבְּחִירָה לָנוּ בָּהֶם. וְחַיֵּב הָעֲנֵשׁ לְמִי שְׂיִמְרָה; וְהַגְּמוּל לְמִי שְׂיַעֲבֹד: אִם תִּשְׁמָעוּ; וְאִם לֹא תִשְׁמָעוּ. וְחַיֵּב הַלְמוּד וְהַהֲתַלְמָדוּת: וְלִמְדַתֶּם אוֹתָם אֶתְבְּנִיכֶם (שְׁמִיאִיט) וְלִמְדַתֶּם אֹתָם וְשִׁמְרַתֶּם לַעֲשֹׂתָם (שֵׁם הָאֵל), וְכַלְמַה שְׂבָא בְּלִמּוּד הַמְצוּוֹת. וְחַיֵּב גַּם כֵּן הַהֲכִנּוּת כָּלֵן, כְּמוֹ שֶׁכְּתוּב בַּתּוֹרָה: כִּי תִבְנֶה בַּיִת חֲדָשׁ וְעָשִׂיתָ מַעֲקָה לְגִגְדָּךָ וְלֹא תִשִּׂים דָּמִים בְּבֵיתְךָ (דְּבָרִים כב ח); פְּוִזְמוֹת בַּמִּלְחָמָה (שֵׁם כ ה-ז); בְּמַהֲשִׁכָּב; (שְׁמוֹת כב יז); לֹא יִחַבֵּל רַחֲמִים וְרִכָּב (דְּבָרִים כד ו), וְהִרְבָּה בַּתּוֹרָה וּבִבְנִיָאִים מִזֶּה הָעֲנִיָן, רְצוּנֵי לּוֹמַר: הַהֲכִנּוּת.

אֲבָל מִהַשְׁנֵמְצָא לְחַכְמִים, עָלֵיהֶם הַשְּׁלוֹם, וְהוּא אָמַרְם: "הַכֹּל בְּיַד שָׁמַיִם חוּץ מִיִּרְאֵת שָׁמַיִם" - הֵיא גַּם כֵּן אֵמֶת, וְנוֹטָה לְצַד מִהַשְׁזָכְרָנוּ. אֲלָא שֶׁהִרְבָּה פְּעֻמִּים יִטְעוּ בּוֹ בְּנֵי אָדָם וְיִחַשְׁבוּ קִצַּת פְּעֻלוֹת הָאָדָם הַבָּאוֹת לְבַחֲרֵתוֹ, שֶׁהוּא מְכַרְח עָלֵיהֶם: כְּזוּוג פְּלוּנִי, אוֹ הֵיּוֹת הַמְּמוֹן בְּיָדוֹ - וְזֶה בְּלִיתֵי אֵמֶת. כִּי זֹאת הָאִשָּׁה אֲשֶׁר לְקַחָהּ בְּכַתְּבָה וְקִדּוּשִׁין וְהֵיא כְּשֶׁרָה לוֹ, וְלִקְחָהּ לוֹ לְפָרְיָהּ וּרְבִיָּהּ, וְהֵיא מְצוּה - וְהַשְּׁמִיתְבָּרָךְ לֹא יִגְזַר בְּעִשִׂית הַמְצוּה. וְאִם יְהֵא בְּנִשְׁוֹאִין אֲסוּר, הֵיא עֲבֵרָה - וְהַשְּׁם לֹא יִגְזַר בְּעִשִׂית הָעֲבֵרָה. וְכֵן זֶה אֲשֶׁר גִּזַּל מְמוֹן פְּלוּנִי, אוֹ גָּנַב מִמֶּנּוּ, אוֹ הוֹנָה אוֹתוֹ וְכַחֵשׁ בּוֹ וְנִשְׁבַּע עָלָיו בְּשֶׁקֶר - אִם נֹאמַר, שֶׁהַשְּׁמִיתְבָּרָךְ גִּזַּר עֲלֶיךָ שְׂיִגִיעַ זֶה הַמְּמוֹן לְיָדוֹ, וְשִׁיִּצָא מִיָּד זֶה הָאֲחֵר - כְּבָר גִּזַּר בְּעֲבֵרָה? וְאֵין הָעֲנִיָן כֵּן. אֲבָל כָּל פְּעֻלוֹת הָאָדָם מְסוּרוֹת לוֹ וְתַלּוּיּוֹת בְּבַחֲרֵתוֹ - בְּהֵן בְּלֹא סֶפֶק יִמְצָאוּ הַמְצוּוֹת וְהָעֲבֵרוֹת. כִּי כְּבָר בְּאַרְנוֹ בְּפָרֶק הַשְּׁנִי: שֶׁמְצוּוֹת הַתּוֹרָה וְאַזְהָרוּתֶיהָ הֵן בְּפְעֻלוֹת אֲשֶׁר לְאָדָם בְּהֵן בַּחֲרִירָה שְׂיַעֲשֶׂם, אוֹ שְׁלֹא יַעֲשֶׂם. וּבְזֶה הַחֲלֵק מוֹהַנְּפֵשׁ תִּמְצָא יִרְאֵת שָׁמַיִם, וְאֵינָה בְּיַד שָׁמַיִם - אֲבָל נִמְסָרָה לְבַחֲרֵת הָאָדָם, כְּמוֹ שֶׁבְּאַרְנוֹ. אִם כֵּן מִהוּ אָמַרְם: "הַכֹּל בְּיַד שָׁמַיִם"? אָמַנְם יִרְצוּ בּוֹ הָעֲנִיָנִים הַטְּבַעִיִּים, אֲשֶׁר אֵין בַּחֲרִירָה לְאָדָם בָּהֶם, כְּגוֹן: בְּהֵיּוֹתוֹ אֶרֶץ, אוֹ קֶצֶר; אוֹ רִדַּת הַמָּטָר, אוֹ עֲצִירָה, אוֹ הַפְּסַד הָאֵוִיר, אוֹ זְכוּתוֹ וְכִיּוֹצָא בָּהֶם מְכַלְמַה שְׂבַעוּלָם - זוּלַת תְּנוּעַת הָאָדָם וּמְנוּחָתוֹ.

וְאָמַנְם זֶה הָעֲנִיָן אֲשֶׁר בְּאָרו חַכְמִים, שֶׁהַמְצוּוֹת וְהָעֲבֵרוֹת אֵינָן בְּיַד שָׁמַיִם וְלֹא בְּרְצוֹנוֹ, אֲבָל בְּרְצוֹן הָאָדָם - נִמְשָׁכוּ בְּזֶה אַחֵר דְּבָרֵי יִרְמִיָּהוּ, עָלָיו הַשְּׁלוֹם, וְהוּא אָמַרְו: מִפִּי עֲלִיּוֹן לֹא תִצָּא הַרְעוֹת וְהַטּוֹב (אֵיכָה ג לח). שְׁ"הַרְעוֹת" - הֵם: הַמַּעֲשִׂים הַרְעִים, וְ"הַטּוֹב" - הֵם: הַמַּעֲשִׂים הַטּוֹבִים. וְאָמַר: שֶׁהַשְּׁמִיתְבָּרָךְ אֵינוֹ גּוֹזֵר עַל־הָאָדָם לַעֲשׂוֹת רַע אוֹ טוֹב. וְאַחֵר שֶׁהָעֲנִיָן כֵּן - רָאוּי לְאָדָם לְהַתְּאוּגֵן וּלְבַכּוֹת עַל מַהֲשַׁעֲשֶׂה מִן הַחֲטָאִים וְהָעֲבֵרוֹת, אַחֵר שֶׁפָּשַׁע בְּרְצוֹנוֹ, וְאָמַר: מִה יִתְאוּגֵן אָדָם חֵי, גָּבַר עַל חֲטָאָיו (שֵׁם לט). וְאַחֵר-כֵּן שָׁב וְאָמַר:

שְׂרָפוֹאוֹת זֶה הַחֲלִי בְּיָדֵינוּ. כִּי כְמוֹ שֶׁשָּׁפָעְנוּ בְּבַחֲרֵתֵנוּ - כֵּן לָנוּ לְשׁוֹב מִמַּעֲשֵׂי־נוֹ הַרְעִים; וְאָמַר אַחֲרָיֶךָ:
נַחֲפָשָׁה דְרָכֵינוּ וְנַחֲקוֹרָה וְנִשְׁוֵבָה עַד ד', נִשָּׂא לְבַבְנוּ אֶלְכַפָּיִם, אֲלֹאֵל בְּשָׂמִים (שם מ-מא).

אָבֵל הַמֵּאֲמָר הַמִּפְרָסִם אֶצֶל בְּנֵי אָדָם, וְגַם יִמָּצְאוּ מִמֶּנּוּ בְּדַבְרֵי הַחֲכָמִים וּבְדַבְרֵי הַנְּבִיאִים גַּם כֵּן, וְהוּא:
שִׁישִׁיבַת הָאָדָם וְקִימָתוֹ, וְכִלְתַּנּוּעוֹתָיו בְּרָצוֹן הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ וְחִפְצוֹ - הוּא מֵאֲמָר אֲמִתִּי עֲלֻצַּד אֶחָד, וְהוּא: כְּמִי
שֶׁהִשְׁלִיךְ אֶבֶן עַל־הָאוֹר וְיִרְדָּה לְמַטָּה, שֶׁאֲמַרְנוּ בָּהּ: שֶׁבְּרָצוֹן הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ יִרְדָּה "לְמַטָּה", וְהוּא מֵאֲמָר אֲמִתִּי:
שֶׁהַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ רָצָה שֶׁתְּהִיָּה הָאָרֶץ כְּלָה בְּמִרְכָּז; וּמִפְּנֵי זֶה בְּכֻלֵּת שִׁישְׁלִיכוּ חֵלֶק מִמֶּנָּה לְמַעְלָה, יִתְנוּעְעוּ אֶל
הַמִּרְכָּז. וְכֵן כָּל חֵלֶק מִחֲלָקֵי הָאֵשׁ מִתְנוּעֵעַ לְמַעְלָה בְּרָצוֹן שֶׁקֹּדֶם לְהִיּוֹת מִתְנוּעֵעַ לְמַעְלָה. לֹא שֶׁהַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ
רָצָה בְּעַת שֶׁהִתְנוּעֵעַ זֶה הַחֲלָק מִן־הָאָרֶץ, שֶׁיִּתְנוּעֵעַ לְמַטָּה. וּבְזֶה חוֹלְקִים הַמְדַבְּרִים. כִּי שָׁמַעְתִּי אוֹמְרִים:
שֶׁהָרָצוֹן בְּכֻלְדָּבָר עֵת אַחֵר עֵת תָּמִיד. וְלֹא כֵן נִאֲמִין אֲנַחְנוּ. אִךְ הָרָצוֹן הִיָּה בְּשִׁשֶּׁת יָמֵי בְּרֵאשִׁית, שִׁימְשִׁכוּ
הַדְּבָרִים כָּלֵם עַל טְבַעַם תָּמִיד, כְּמוֹ שֶׁאָמַר: מַה שֶׁהִיָּה הוּא שִׁיָּהִי, וּמַה שֶׁנִּשְׁעָשָׂה הוּא שִׁיעָשָׂה, וְאִין כְּלַחֲדָשׁ
תַּחַת הַשֵּׁמֶשׁ (קֹהֶלֶת א ט). וּמִפְּנֵי זֶה הִצְרָכּוֹ הַחֲכָמִים לֹמַר: כִּי כָּל הַמוֹפְתִים הַיּוֹצֵאִים חוּץ לְטַבֵּעַ אֲשֶׁר הִיָּה,
וְגַם אֲשֶׁר עֲתִידִים לְהִיּוֹת מֵאֲשֶׁר יַעַד בָּהֶם הַכְּתוּב - כָּלֵם קֹדֶם בָּהֶם הָרָצוֹן בְּשִׁשֶּׁת יָמֵי בְּרֵאשִׁית; וְהוֹשֵׁם
בְּטַבֵּעַ הַדְּבָרִים אִזְּ שִׁיתְחַדֵּשׁ בָּהֶם מַה־שִׁיתְחַדֵּשׁ. וְכֵאֲשֶׁר יִתְחַדֵּשׁ הַדְּבָר בְּעַת הַצִּרְף יִחְשְׁבוּ הַרוֹאִים בּוֹ שֶׁעֲתָה
נִתְחַדֵּשׁ - וְאִין הַדְּבָר כֵּן.

וּכְבֵר הִרְחִיבוּ בְּזֶה הָעֵינָן הַרְבֵּה בְּמִדְרַשׁ קֹהֶלֶת וְזוֹלָתוֹ, וּמֵאֲמָרָם בְּזֶה הָעֵינָן: "עוֹלָם כְּמִנְהַגּוֹ נוֹהֵג". וְתִמָּצְאוּ,
עֲלֵיהֶם הַשְּׁלוֹם, תָּמִיד בְּכָל דְּבָרֵיהֶם בּוֹרְחִים מִתַּת הָרָצוֹן בְּדָבָר אַחֵר דָּבָר, וּבְעַת אַחֵר עֵת. וְעֲלֹזָה הַצַּד יֵאָמַר
בְּאָדָם כְּשִׁיקוּם וְיִשָּׁב: שֶׁבְּרָצוֹן הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ קָם וְיָשָׁב, רוּצָה לֹמַר: שֶׁהוֹשֵׁם בְּטַבֵּעוֹ בְּתַחֲלַת בְּרִיאָתוֹ שִׁיקוּם
וְיָשָׁב בְּבַחֲרֵתוֹ; לֹא שֶׁהוּא רוּצָה עֲתָה בְּעַת קוּמוֹ שִׁיקוּם, אוֹ שֶׁלֹּא יָקוּם, כְּמוֹ שֶׁלֹּא רוּצָה עֲתָה בְּנִפְלִית הָאֶבֶן
הַזֹּאת שֶׁתִּפֹּל. וְכֻלֵּל הַדְּבָר שֶׁנִּאֲמִין בּוֹ, הוּא: כִּי כְמוֹ שֶׁרָצָה הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ שִׁיָּהִי הָאָדָם נֹצֵב־הַקוּמָה, רַחֲב הַחֲזָה,
בְּעַל אֲצִבְעוֹת - כֵּן רָצָה שִׁיתְנוּעֵעַ וְיִנוּחַ מֵעֲצָמוֹ, וְיַעֲשֶׂה פְעֻלוֹת בְּבַחֲרֵתוֹ: אִין מְכַרִּיחַ לוֹ עֲלֵיהֶם, וְלֹא מוֹנֵעַ
מֵהֶם, כְּמוֹ שִׁיתְבָּאָר בְּתוֹרָה הָאֲמִתִּית, הַמְבַּאֲרֵת זֶה הָעֵינָן בְּאִמְרָה: הֵן הָאָדָם הִיָּה כֹּאחַד מִמֶּנּוּ לְדַעַת טוֹב וְרַע
(בְּרֵאשִׁית ג כב). וּכְבֵר בְּאֵר הַתְּרַגּוּם בְּפְרוּשׁ, שֶׁהָרָצוֹן בּוֹ: "מִמֶּנּוּ לְדַעַת טוֹב וְרַע" - רוּצָה לֹמַר: שֶׁהוּא הִיָּה
אֶחָד בְּעוֹלָם, רָצוֹנִי לֹמַר: מִין שֶׁאִין כְּמוֹהוּ מִין אַחֵר שִׁישִׁתְתֵּף עִמּוֹ בְּזֶה הָעֵינָן אֲשֶׁר נִמָּצָא בּוֹ, וְהוּא:
שֶׁמַּעֲצָמוֹ וּמִנְפָּשׁוֹ יַדַּע הַטוֹב וְהָרַע וְיַעֲשֶׂה אִיזָה מֵהֶם שִׁירְצָה, וְאִין מוֹנֵעַ לוֹ מֵהֶם. וְאַחֵר שֶׁהוּא כֵּן, אֶפְשָׁר
שִׁישְׁלַח יָדוֹ וְיִקַּח מִזֶּה וְאָכַל וְחִי לְעוֹלָם (שם).

ואחר שיתחייב זה במציאות האדם, רצוני לומר: שיעשה בבחירתו פעולות טובות והרע כאשר ירצה, אספן יתחייב ללמדו דרכי הטוב והרע, ושיצוהו ויזהירהו ויענישהו ויגמלהו - ויהיה כלזה ישר. וכן ראוי לו להרגיל עצמו בפעולות הטובות, עד שיהיו לו המעלות; ויתרחק מן הפעולות הרעות, עד שייסורו ממנו הפחיתות, אשר הן נמצאות אלו. ולא יאמר שהן בענין שאינן יכולות להשתנות - כי כל ענין אפשר להשתנות מן הטוב אל הרע ומן הרע אל הטוב, והכל בבחירתו. ומפני זה הענין זכרנו כלמה שזכרנו מענין המצוות והעברות.

והנה נשאר עלינו לבאר דבר אחד מזה הענין, והוא: שיש מפסוקים יחשבו בהם בני האדם, שהשם יתברך יגזר במרי, ושהשם יתברך יכריח עליו - זה שקר, וצריכים אנו לבארם, כי הרבה מבני האדם התבלבלו בהם. ומזה מה שנאמר לאברהם: ועבדום וענו אתם ארבע מאות שנה (בראשית טו יג), אמרו: הלא תראה שגזר על המצריים שייחמסו זרע אברהם - ולמה ענשם, הלא בהכרח, בגזרת השם יתברך יתעלה השתעבדו בהם, כמו שגזר עליהם? והתשובה לאלו: שזה הענין דומה כאלו אמר השם יתברך שהנולדים לעתיד יהיה מהם מורד, ועובד וחסיד ורע - וזה אמת. ולא מפני זה המאמר התחייב פלוני הרע להיות רע; ולא פלוני הצדיק להיות צדיק על כל פנים. אבל כלמי שירצה מהם להיות רע - יהיה בבחירתו; ואלו היה רוצה להיות צדיק - היה יכול, ואין מונע לו. וכן כל צדיק וצדיק אלו היה רוצה להיות רע, לא היה מונע לו מזה. כי הדברים שאמר הקדוש ברוך הוא, לא אמרם על איש ידוע, עד שיאמר: "כבר נגזר עליו"; ואמנם באו הדברים לכלל ונשאר כלאיש ואיש בבחירתו בעיקר יצירתו. וכן כלאיש ואיש מן המצריים אשר חמסו וענו אותם, היה בבחירתו שלא יחמסם, אלו היה רוצה, כי לא נגזר עלהאיש בפרט שייחמסם.

וזאת התשובה בעצמה נשיב על אמרו: הנך שכב עם אבתך וקם העם הזה וזנה אחרי אלהי נכר (דברים לא, טז). שאין הפרש בין זה, ובין אמרו: "כלמי שיעבד עבודת כוכבים - יעשה בו כף וכף". שאם לא ימצא לעולם מי שיעבד אותה, תהיה ההפחדה לבטלה; ויהיו הקללות כלן לבטלה. וכן הענשים אשר בתורה. אין לנו לומר, כאשר מצאנו דין סקילה בתורה - שזה שחלל שבת היה מכרח לחלל; ולא מפני הקללות שבאו בתורה, נאמר: שאשר עבדו עבודת כוכבים וחלו עליהם הקללות ההן, שנגזר עליהם לעבדה - אבל בבחירתו עבדה כלמי שיעבדה וחל עליו הענש, כמו שנאמר: גם המה בחרו בדרךיהם וגו' (ישעיה סו ג) גם אני אבחר בתעלוליהם ומגורתם אביא להם (שם ד).

אבל אמרו: וחזקתי את לבפרעה (שמות יד ד), ואחר כך ענשו והמיתו - יש בו מקום לדבר ויעלה ממנו בידינו שרש גדול. והסתכל מאמרי בזה הענין ושים אליו לבך, וחבר אותו על דברי זולתי - ובחר לך הטוב. והוא אצלי: שפרעה וסיעתו אלו לא היה להם חטא אלא שלא שלחו ישראל, היה הענין מספק על כל פנים - שהרי

הקדוש ברוך הוא מנעם מלשלח אותם, כמו שנאמר: כי אני הכבדתי את לבו ואת לב עבדיו (שמות י א). ואיך היה מבקש מהם לשלחם, והם מכרחים שלא לשלחם? ואיך ענשם אחר כך כאשר לא שלחם - וזה נראה עול בלא ספק, וסותר כלמה שהקדמנו הצעתו? אלא שאין הענין כן. אבל פרעה וסיעתו מרו בבחירתם בלי הכרח, וחסו הגרים אשר היו בתוכם ועולו עליהם עול גמור, כאשר נאמר בבאור: ויאמר אלעמו: הנה עם בני ישראל וגו' הבה נתחכמה לו (שם א ט-י) - וזאת הפעלה היתה מהם בבחירתם מבלי הכרח, רק ברע לבבם. והיה ענש השם יתברך להם עלזה למנעם מהתשובה, עד שיחולו עליהם מהענשים מהשהיה ראוי להם מן הדין. ומניעתם מהתשובה היא - שלא ישלחם. וכבר באר לו השם יתברך זה הענין והודיעו: שאלו היה רוצה להוציאם לבד, היה מאבד אותו וסיעתו והיו יוצאים מהרה מאין אחר. אמנם, רצה עם הוציאו אותם לענשם עלמה שקדם מחמת שעבודם, כמו שהבטיח ואמר: וגם אתהגוי אשר יעבדו דן אנכי ואחריו יצאו ברקש גדול (בראשית טו יד) - ואי אפשר לענשם אלו היו עושים תשובה; ועלכן נמנעו מהתשובה והחזיקו בהם. והוא אמרו: כי עתה שלחתי את ידי ואף אותך ואתעמך בדבר ותפחד מן הארץ. ואולם בעבור זאת העמדתך בעבור הראתך את כחי ולמען ספר שמי בכל הארץ (שמות ט, טו-טז).

ואין לדקדק עלינו אם נאמר: שהשם יתברך יענש האדם ומנעו מהתשובה ולא יעזבהו לבחר בתשובה - כי הוא יתברך ידע החטאים, ולפי חקמתו וישרו יהיה שעור הענש: פעמים בעולם הבא לבד, ופעמים בעולם הזה לבד, ופעמים בשניהם. וענשו בעולם הזה חלוק: פעמים יענש בגוף, פעמים בממון, ופעמים בשניהם. וכאשר יבטלו קצת תנועות בני אדם שהם בבחירתו על צד הענש: כבטול ידו מן המלאכה שלא יכול לעשות בה מאומה, כמו שעשה לירבעם בן נבט, או לסמא עיניו מן הראות, כמו שעשה לאנשי סדום, הנאספים על פתח לוט - כן יבטל ממנו בחירת התשובה, עד שלא יתעורר אליה כלל וימות בחטאו. ולא נתחייב לדעת חקמתו, עד שידע למה ענש זה בזה המין מן הענש ולא ענשו במין אחר, כמו שלא נדע מה היתה הסבה להיות לזה המין זאת הצורה, ולא היתה לו צורה אחרת. אבל הכלל: כי כל דרכיו חסד ומשפט, ויעניש החוטא כפי חטאו, ויגמל המיטיב כפי הטבתו.

ואם תאמר: למה בקש ממנו לשלח את ישראל פעם אחר פעם, והוא נמנע מלשלחם? ולמה לא באו עליו המכות והוא עומד במרדו על עקשותו - כמו שאמרנו: שענשו מהשם יתברך הוא: שיעמד על עקשותו - ולא היה מבקש ממנו לבטל מה שאי אפשר לו לעשותו? וזה גם כן היה לחכמה מהשם יתברך, שידיעהו: שהשם יתברך יבטל בחירתו כשירצה לבטלה. ואמר לו: "הנני מבקש ממך שתשלחם, ואם תשלחם - תהיה נצול, רק ידעתי שאתה לא תשלחם - עד שתמות". והיה הוא צריך שיודה לשלחם, עד שיראה הפך דברי הנביא שאמר, שהוא יהיה נמנע להודות - ולא היה יכול. והיה בזה אות גדול ומפרכס אצל בני אדם, כמו

שכתוב: ולמען ספר שמי בכל הארץ (שמות ט זט), שהשם יתברך אפשר שיַעֲנֵשׂ האדם: שימנעוהו בחירת פעלה אחת ויודיעהו בזה, שלא יוכל למשך נפשו ולהשיבה אל הבחירה ההיא.

ועל זה הצד בעצמו היה ענש סיחון מלך חשבון. כי למה שקדם ממריו אשר לא הכרח עליו, ענשו יתברך שמנעו מהעביר ישראל בגבולו מהפיק רצון ישראל, עד שנלחמו עמו והרגוהו. והוא אמרו: ולא אבה סיחון מלך חשבון העברנו בו, כי הקשה ד' אלהיך את רוחו ואמץ את לבבו וגו' (דברים ב ל). ואשר הביא להיות ענין זה הפסוק קשה על המפרשים כלם - מפני שחשבו, כי לא נענש סיחון אלא שלא הניח את ישראל עבר בגבולו. ואמרו: איך ענשו - והוא מכרח, כי הקשה ד' את רוחו ואמץ את לבבו? כמו שחשבו רבים שלא נענש פרעה ועמו, אלא מפני שלא שלחו ישראל מארצם - ואין הענין כן, אלא כמו שבארנו.

וכבר באר השם יתברך על ידי ישעיה הנביא, שהוא יתברך יעניש קצת המורדים: שימנע מהם התשובה ולא יעזב הבחירה בידם באמרו: השמן לב העם הזה ואזניו הכבד ועיניו השע פן יראה בעיניו ובאזניו ישמע, ולבבו יבין, ושם ורפא לו (ישעיה ו י). וזה הדרך פשוט אינצ'רף לפרש, אבל הוא מפתח למנעולים רבים. ועל זה העקר הולכים דברי אליהו, זכור לטוב, באמרו על הכופרים מאנשי דורו: ואתה הסבות את לבם אחרנית (מלכים א יח לז). רצונו לומר: כאשר חטאו ברצונם, היה ענשם עליהם מאתך שתסב לבם אחרנית מדרך התשובה, ולא תניח להם הבחירה, ולא רצו להניח החטא ההוא. והתמידו מפני זה על כפירתם, באמרו: חבור עצבים אפרים הנח לו (הושע ד יז). רצונו לומר: שהוא מתחבר אל העצבים בבחירתו ואוהב אותם - ענשהו שינח על אהבתם, וזה ענין "הנח לו". וזהו מן הפרושים הטובים למי שיבין דקות הענינים.

אמנם, מאמר ישעיה הנביא, עליו השלום, שאמר למהתענו ד' מדרךך תקשיח לבנו מיראתך (ישעיה סג יז) - אינו מזה הענין כלל, ואינו נתלה בדרך ממנו. ואמנם ענין אלו הדרים כפי מה שבא לפניו ולאחריו: שהנביא ההוא היה מתרעם על גלותנו וגרותנו, והפסק ממשלתנו, ותגברת האמות עלינו, ואמר על זה דרך תפלה: ד' אלהי ישראל! כשיראו ישראל תגברת הכופרים - יתעו מדרך האמת ויטעה לבם מיראתך, וכאלו היית אתה הסבה לסכלים האלה לצאת מדרך האמת. כמו שאמר משה רבנו, עליו השלום: ואמרו הגוים אשר שמעו את שמעך לאמר: מבלתי יכלת ד' וגו' (במדבר יד טו-טז). ומפני זה אמר אחר זה: שוב למען עבדיך שבטי נחלתך (ישעיה סג יז). רצונו לומר: עד שלא יהיה בענין חלול שמך הגדול. וכמו שבאר בתרי-עשר מאמר הנמשכים אחר אמת, המנצחים מן העובדי כוכבים בזמן הגלות, אשר מספר דבריהם: כל עשה רע טוב בעיני יי ובהם הוא חפץ, או איה אלהי המשפט?! (מלאכי ב יז). וספר מדבריהם המובן מארץ הגלות: אמרתם שווא עבד אלהים, ומה בצע כי שמרנו משמרתו וכי הלכנו קדרנית מפני ד' צבאות, ועתה

אנחנו מאשרים זדים (שם ג יד-טו). והבטיחנו שם, שהוא יתברך עתיד לבאר האמת, ואמר בזה: ושבתם וראיתם בין צדיק לרשע וגו' (שם יח).

אלו הפסוקים המספקים בתורה ובמקרא שראה מהם, שהשם יתברך יכריח על העברות - והנה בארנו ענינם בלא ספק, והוא באור אמת עם טוב התבוננות. ונשארו על שרשינו: שברשות האדם היא המצוה והעברה, והוא הבוחר בפעולותיהן: מה שירצה לעשותו - יעשה; ומה שלא ירצה לעשותו - לא יעשה; רק אם יענישו השם יתברך על חטאו שיבטל רצונו, כמו שבארנו. וסקנן המעלות והפחיתות בידו, ומפני זה - צריך לו שישתדל לקנות לנפשו המעלות - שאין לו מעיר זולתו שיעירהו עליהן. והוא אמרם במוסרי זאת המסכתא: אם אין אני לי - מי לי?

ולא נשאר מזה הענין אלא דבר אחד שצריך לדבר בו מעט עד שתשלם פונת זה הפרק. ואף על פי שלא היה בדעתי לדבר בו כלל, אבל הצרף הביאני אל זה - והוא: ידיעת השם יתברך העתידות. שהיא הטענה אשר יטענו עלינו בה החושבים: שהאדם מקרח על המצוה ועל העברה, ושכל פעולות האדם אין לו בחירה בהן, אחר שבחירתו תלויה בבחירת האלהים. ואשר גרם לזאת האמונה - הוא: שישאל השואל: זה האיש, ידע בו הבורא אם יהיה צדיק או רשע, או לא ידע? ואם תאמר ידע - יתחייב מזה שיהיה מקרח על הענין שהוא אשר ידעו השם יתברך טרם היותו; או תהיה ידיעתו בלתי אמתית. ואם תאמר: שלא ידע מקדם - יתחייבו מזה הרחקות עצומות, ויהרסו חומות נשגבות בענין הדת. לכן שמע ממני מה שאמר לך והסתכל בו מאד - כי הוא האמת בלא ספק.

וזה כבר התבאר בחכמת האלהות, רצוני לומר: מה שאחר הטבע, שהשם יתברך אינו יודע ב"מדע", ולא חי ב"חיים", עד שיהיה הוא והמדע שני דברים, כאדם וידיעתו. שהאדם - בלתי המדע, והמדע - בלתי האדם; וכיון שכן הוא - הם שני דברים. ואלו היה השם יתברך יודע במדע, היה מתחייב מזה ה"רבוז", והיו הנמצאים "הקדמונים" רבים: ד' יתברך, והמדע אשר בו ידע, והחיים אשר בהם הוא חי, והיכלת אשר בה יכול, וכן כל תארי יתברך. ואמנם זכרתי לך תחלה טענה קרובה וקלה להבין אותה ולהשפילה להמון - כי הטענות והראיות אשר יתירו זה הספק הן חזקות מאד ומופתיות אמתיות. והתבאר: שהוא יתברך שמו - תארי, ותארי - הוא, עד שיאמר עליו: שהוא המדע, והוא היודע, והוא הידוע; והוא החי, והוא החיים, והוא הממשיך לעצמו החיים. וכן שאר התארים. ואלו הענינים קשים, ולא תקנה להבינם הבנה שלמה משתי שורות או שלש מדברי; ואמנם, יעלה בידך מהם ספור דברים לבד.

ולזה העקר הגדול לא התיר הלשון העברי לומר: "חי ד' צבאות", כמו שאומרים: "חי פרעה" (בראשית מב טו), "חי נפשך" (שמואלא א טו). רצוני לומר: שם מצרף. כי המצרף והמצטרף אליו שני דברים חלוקים, ולא יצטרף הדבר לעצמו. ולפי שחיי השם הם - עצמו, ועצמו - חיו, ואינו דבר אחר זולתו - לא הזכירוהו בצרוף; אף אמר: חי ד' צבאות (מלכיםא יח טו); חי ד' אשר עשה לנו את הנפש הזאת (ירמיה לח טז). הכונה בזה: שהוא וחיו דבר אחד.

וכבר התבאר כן בספר הנקרא: "מה שאחר הטבע" - שאין יכלת בדעתנו להבין מציאותו יתברך על השלמות, וזה - לשלמות מציאותו וחסרון דעתנו; ושאין למציאותו סבות, שינדע בהן; ושקצרה דעתנו מהשיגו, כקצר אור הראות מהשיג אור השמש, שאינו לחלשת אור השמש, אבל להיות אור השמש יותר מאור הראות שירצה להשיגו. וכבר דברו בזה הענין הרבה והם כלם מאמרים אמתים מבארים.

וראוי מפני זה - שלא נדע גם כן "דעתו", ושלל תכילהו דעתנו כלל, אחר שהוא - דעתו, ונדעתו - הוא. וזה הענין נפלא מאד, והוא: אשר נבצרה מהם אמתתו. ואמרו: שהם ידעו שמציאותו יתברך על השלמות אשר היא עליו לא תשג, ובקשו להשיג ידיעתו עד שידעוה - וזה מה שאי-אפשר: שאלו תכיל דעתנו מדעו, היתה מקילה מציאותו - אחר שהכל דבר אחד. שהשגתו על השלמות - היא: שישג כמו שהוא במציאותו, ומן הידיעה, והילת, והחיים, והרצון, וזולת זה מתארו הנכבדים.

הנה כבר בארנו, שהמחשבה בהשגת ידיעתו - סכלות גמורה; אלא שאנחנו נדע, שהוא יתברך "יודע", כמו שינדע שהוא "נמצא". ואם ישאלנו שואל: איך הוא מדעו? נאמר לו: אנחנו לא נשיג זה, כמו שלא נשיג מציאותו אל השלמות. וכבר הרחיק כל מי שישתדל לדעת אמתת ידיעתו יתברך ונאמר לו: החקר אלוה תמצא, אם עד תקלית שדי תמצא? (איוב יא ז).

והבן כל מה שאמרנו: שפעלות האדם מסורות אליו; וברשותו להיות צדיק או רשע, מבילתי הכרחת השם יתברך עליו על אחד משני הענינים. ומפני זה הנה ראוי הצווי והלמוד וההכנה והגמול והעונש - ואין בכל זה ספק. אמנם, תאר ידיעתו יתברך והשגתו לכל הדברים - דעתנו קצרה להשיגו, כמו שבארנו.

וזהו כלל מה שכוננו אליו בזה הפרק. וכבר הגיעה העת לפסק הדברים הנה, ואתחיל בפרוש המסכתא הזאת, אשר הקדמנו לה אלו הפרקים.